

บทที่ ๔

ประเพณีการถวายข้าวมธุปายาส(ข้าวทิพย์)อำเภอดำรงวิทยะ

บทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาประเพณีการถวายข้าวมธุปายาส(กวนข้าวทิพย์) ซึ่งมีประเด็นที่ต้องศึกษาประกอบด้วย ความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวทิพย์ จุดประสงค์ของการกวนข้าวทิพย์ การถวายข้าวทิพย์ และประเพณีการกวนข้าวทิพย์ของอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุรินทร์

๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับประเพณี

ประเพณี เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ ฯลฯ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเขามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล

๔.๑.๑ ความหมายของประเพณี

พระยาอนุมานราชธน ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติดอกนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี คำว่าประเพณี ตามพจนานุกรมภาษาไทยฉบับบัณฑิตยสถาน ได้กำหนดความหมายประเพณีไว้ว่า ขนบธรรมเนียมแบบแผน ซึ่งสามารถแยกคำต่างๆ ออกได้เป็น ขนบ มีความหมายว่า ระเบียบแบบอย่าง ธรรมเนียมความหมายว่า ที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมารวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อไป ได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไป^๑

^๑พระยาอนุมานราชธน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า

สรุป ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆ ผิดแผกมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีการประสมกลมกลืนเป็นอย่างดี และมิได้แปลกกันไปบ้างตามลักษณะ ตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่นแต่โดยมากมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

๔.๑.๒ ความเป็นมาของประเพณี

ประเพณีมีบ่อเกิดมาจากสภาพสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณ์ ค่านิยม โดยความเชื่อของคนในสังคมต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์นั้นๆ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุต่างๆ ฉะนั้นเมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ้อนวอนรอนขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้เมื่อภัยนั้นผ่านพ้นไปแล้ว มนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการทำพิธีบูชาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามความเชื่อ ความรู้ของตน เมื่อความประพฤตินั้นคนส่วนรวมสังคมยึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผน และทำจนเป็นพิมพ์เดียวกัน สืบต่อกันจนกลายเป็นประเพณีของสังคมนั้นๆ

เสฐียรโกเศศ ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อว่า โดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือ เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในสวนรวมรวมกันสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของประเพณี และวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบทอดรวมกันมานานในสวนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี

๔.๑.๓ ประเภทของประเพณี

เสฐียรโกเศศ ได้ให้รายละเอียดไว้สรุปได้ว่า ประเภทของประเพณีแบ่ง ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

จารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรม หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามารวมด้วย ดังนั้นสมาชิกในสังคมต้องทำ ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าผิดเป็นชั่ว จะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า ถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณหรือถูกอกตัญญู จารีตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจารีตประเพณีของตนไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นแล้วตัดสินว่าดีหรือเลวกว่าของตนย่อมเป็นสิ่งที่ผิดถูก เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไป

ขนบประเพณี หรือสถาบัน หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมใดกำหนดไว้แล้วปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็น

ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน มีผู้สอน มีผู้เรียน มีระเบียบการรับสมัคร การเข้าเรียน การสอบไล่ เป็นต้น ทางอ้อม ได้แก่ ประเพณีที่รู้จักกันโดยทั่วไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้อย่างแน่นอน แต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่า หรือตัวอย่างจากที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลในสังคมปฏิบัติ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต หรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ สารท การขึ้นบ้านใหม่

ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญที่ทุกคนควรทำ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี หรือมีความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไปจนเกิดความเคยชิน และไม่รู้สึกลงใจเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความนานและใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมากเป็นมารยาทในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย การพูด การรับประทานอาหาร การเดินไปเหยียบผู้อื่น ฯลฯ ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่ทุกคนควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญแต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ^๒

โดยสรุปแล้ว ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆ ฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

๔.๒ ความเป็นของประเพณีกวนข้าวธุปายาส

พิธีกวนข้าวทิพย์ได้ยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน ในหมู่ของชาวพุทธทั่วไป เพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหตุการณ์ที่นางสุชาดาได้กวนข้าวทิพย์ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ แล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ ๑ วัน โดยถือว่ามีผลานิสงส์มาก ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธจึงพร้อมใจกันกวนข้าวทิพย์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เทิดทูนพระเกียรติคุณด้วยความกตัญญูตบเทวาธรรม ข้าวทิพย์หรือข้าวธุปายาสนี้เชื่อกันว่า เมื่อทำครบถ้วนตามพิธีแล้ว จะเป็นสิริมงคลแก่ผู้ทำและผู้บริโภค สมควรจะเช่นสรวงเทพารักษ์ ผู้ที่ได้บริโภคข้าวทิพย์แล้ว จะประสบโชคลาภต่างๆ นานา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ภัยพิบัติ ประสบสิ่งที่เป็นมงคล^๓

^๒ เสฐียรโกเศศ, ประเพณีไทย, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

๔.๒.๑ ข้ามรุธปายาสในสมัยพุทธกาล

ตามประวัติสมัยพุทธกาลเชื่อว่านางสุชาดาได้นำข้าวทิพย์ หรือข้ามรุธปายาส ถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ในวันเพ็ญเดือนหก ในหนังสือปฐมสมโพธิกถาได้เล่าถึงนางสุชาดาที่ได้ถวายข้ามรุธปายาสแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ไว้ว่า

นางสุชาดา^๔ เคยบนเทพเจ้าไว้ที่ต้นไทรเพื่อให้ได้สามีผู้มีชาติสกุลเสมอกันและได้ลูกที่มีบุญเมื่อนางได้สมปรารถนาแล้วจึงหุงข้ามรุธปายาสเพื่อแก้บน ก่อนที่จะถึงวันวิสาขปุณณมี เพ็ญเดือนหก นางสุชาดาก็ใช้ให้บุรุษหาสีกรรมกรทั้งหลายเอาฝูงแม่โคจำนวน ๑,๐๐๐ ตัวไปเลี้ยงในป่าชะเอมเครือ เพื่อให้แม่โคทั้งหมดได้บริโภครือชะเอม อันจะทำให้ให้น้ำนมมีรสหวานหอม แล้วแบ่งโคนมออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๕๐๐ ตัว เพื่อรีดเอาน้ำนมจากแม่โค ๕๐๐ ตัวในกลุ่มแรกมาให้แม่โคอีก ๕๐๐ ตัวในกลุ่มหลังบริโภค ครั้นแล้วก็แบ่งแม่โคในกลุ่มหลังจำนวน ๕๐๐ ตัว ออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๒๕๐ ตัว แล้วรีดเอาน้ำนมแม่โค ๒๕๐ ตัวจากกลุ่มแรกมาให้แม่โคอีก ๒๕๐ ตัว ในกลุ่มหลังบริโภค กระทำการแบ่งกึ่งกันเช่นนี้ลงมาทุกชั้นๆ จนเหลือ ๑๖ ตัว แล้วแบ่งออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๘ ตัว นำน้ำนมของแม่โค ๘ ตัวแรกมาให้อีก ๘ ตัวสุดท้ายบริโภค ทำเช่นนี้เพื่อจะให้น้ำนมของแม่โค ๘ ตัวที่เหลือมีรสหวานอันเลิศจนกระทั่งเหลือแม่โคที่จัดไว้ใช้ ๘ ตัว

ในคืนก่อนวันเพ็ญเดือน ๖ หนึ่งวัน นางจึงนำภาชนะมารองเพื่อเตรียมจะรีดน้ำนมใส่ลง ขณะนั้นน้ำนมก็ไหลออกมาเองจนเต็มภาชนะเป็นมหัศจรรย์ปรากฏ นางสุชาดาเห็นดังนั้น ก็รู้สึกปิติยินดีเข้ารับภาชนะซึ่งรองน้ำมนั้นด้วยมือ ตน นำมาเทลงในภาชนะใหม่แล้วใส่ลงในกระทะนำขึ้นตั้งบนเตา ใส่ฟืนเตรียมก่อเพลิงด้วยตนเอง เวลานั้นสมเด็จพระอมรินทราบาราชก็เสด็จลงจุดไฟให้โชติช่วงขึ้น ท้าวมหาพรหมทรงนำทิพย์เศวตฉัตร มาวางกันเบื้องบนภาชนะที่หุงรุธปายาสนั้น ท้าวจุลโลกบาลทั้ง ๔ ได้มาประทับยืนรักษาเตาไฟทั้ง ๔ ทิศ เหล่าเทพดาทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุ ต่างพากันนำเอาโภชนาหารอันเป็นทิพย์มาโปรย ใส่ลงในกระทะด้วยเมื่อน้ำนมเดือดก็ปรากฏเป็นฟองใหญ่ไหลเวียนขาวทั้งสิ้น จะกระเซ็นตกลงพื้นแผ่นดินแม้สักหยดหนึ่งก็ไม่มี หุงเสร็จแล้ว นางสุชาดาสั่งให้นางทาสีหญิงรับใช้ไปทำความสะอาดปิดกวาดบริเวณต้นไทร นางทาสีไปแล้วกลับมารายงานให้นางสุชาดาทราบ ว่า เวลานี้รุกขเทพเจ้าที่จะรับเครื่องสังเวยได้สำแดงกายให้ปรากฏ นั่งรออยู่ที่โคนต้นไทรแล้ว นางสุชาดาดีใจเป็นกำลัง จึงยกถาดข้ามรุธปายาสขึ้นทูนหัวเดินมาที่ต้นไทรพร้อมกับนางทาสีก็ได้เห็นจริงอย่างนางทาสีเล่า นางจึงน้อมถาดข้ามรุธปายาสเข้าไปถวายพระมหาบุรุษ ทรงรับแล้วทอดพระเนตรดูนาง นางทราบพระอาการกิริยาว่า พระมหาบุรุษไม่มีบาตรหรือภาชนะอย่างอื่นรับ

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

อาหาร นางจึงกล่าวคำมอบถวายข้าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดนั้น ถวายเสร็จแล้วก็ไหว้แล้วเดินกลับบ้านด้วยความยินดี และด้วยความสำคัญหมายว่าพระมหาบุรุษนั้นเป็นรุกขเทพเจ้า

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าความเป็นมาและกรรมวิธีในการหุงข้าวมธุปายาส ที่พรรณนามาทั้งหมดจึงสรุปมูลเหตุที่ชาวพุทธทั้งหลายกล่าวยกย่องข้าวมธุปายาส ว่าเป็นข้าวทิพย์ได้ ๓ ประการคือ ๑) เป็นของที่มีรสอันโอชะล้ำเลิศและกระทำไต่ยากผู้ที่จะสามารถปรุงขึ้นได้ ต้องอาศัยบารมี คือมีความพร้อมทั้งกำลังทรัพย์ กำลังกายคือบริวารผู้คน และกำลังสติปัญญาล่วงรู้ขั้นตอนในการปรุง เห็นได้ว่ามิใช่วิสัยของคนธรรมดาจะทำได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ๒) เป็นของที่ปรุงขึ้นถวายแต่ผู้มีบุญญาธิการ ผู้ควรสักการะบูชา ปรุงขึ้นเป็นการเฉพาะ เช่น เพื่อเป็นเครื่องสังเวทต่อเทพยดา เป็นต้น รวมความก็คือทั้งผู้ปรุงและผู้รับต่างต้องมีบุญบารมีมากจึงจะกระทำได้ ๓) เป็นอาหารที่พระพุทธเจ้าทรงเสวยแล้วสามารถตรัสรู้บรรลุอนุตรสัมโพธิญาณได้ ฉะนั้น ข้าวทิพย์ก็คือ สมณานามอันเกิดจากความรู้จักที่ลึกซึ้งในจิตใจว่าเป็นของสูงของวิเศษล้ำค่าหาที่เปรียบมิได้

๔.๒.๒ ขั้นตอนการปฏิบัติหรือจัดพิธีกรรม

เป็นพิธีที่มีความยุ่งยากสลับซับซ้อนมากต้องมีการตระเตรียมข้าวของต่างๆ จำนวนมากอาทินม เนย ข้าวตอก น้ำนม น้ำอ้อย น้ำผึ้ง มะพร้าว งาถั่วต่างๆ แต่สิ่งของเครื่องปรุงข้าวทิพย์ได้เลือกคงไว้ ๙ สิ่งคือถั่ว งา นม น้ำตาล น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เนยและน้ำนมที่คั้นจากรวงข้าวและยังคงรักษารูปเดิมไว้โดยมิพราหมณ์เข้าพิธีมีสาวพรหมจารีซึ่งจะพิธีถักนาคัดเลือกจากหญิงสาว ที่ยังไม่มีดอกไม้ (ระดู) ด้วยต้องการบริสุทธิ์ สำหรับสาวพรหมจารีที่จะเข้าร่วมพิธีต้องสมาทานศีล ๘ และต้องถือปฏิบัติตามองค์ศีลอย่างมั่นคงแม้ที่พักก็จัดให้อยู่ส่วนหนึ่งจนกระทั่งถึงเวลาถวายข้าวทิพย์แก่พระสงฆ์ในตอนเช้าจึงจะหมดหน้าที่วัตถุที่กวน ได้แก่ น้ำนมโคสด (ปัจจุบันไขมันข้นหวานแทน) น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ชะเอมเทศ น้ำตาลกรวด น้ำตาลหม้อ ข้าวตอก ข้าวเม่า ธัญพืชต่างๆ ที่คว่ำสุกถั่ว งา ลูกเดือย เมล็ดแตงเผือกมัน เมล็ดบัว มะพร้าวแก่ มะพร้าวอ่อน ผลไม้สด ผลไม้แห้งเช่น มะม่วงกล้วย ทุเรียน ละมุด ลำไย ส้ม ขนุน เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมเท่าที่จะหาได้หรือปรับปรุงให้มีรสชาติหอมหวานอร่อยตามความต้องการของผู้กวนในแต่ละท้องถิ่น บางท้องถิ่นอาจใช้ผลไม้ชนิดต่างๆ ที่มีการจัดเตรียมการในพิธีกวนข้าวทิพย์ต้องจัดเตรียมสิ่งสำคัญดังนี้

ต้องปลุกโรงพิธีขึ้น ๑ หลังให้กว้างใหญ่พอสมควรเพื่อตั้งโต๊ะบูชาพระพุทธรูป อาสน์สงฆ์ โต๊ะบูชาเทวรูป และที่ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธีคือ พราหมณ์โหร (ผู้ที่มีความรู้ในพิธีกรรมอย่างดี) เทพยดา นางฟ้า นางสุชาดาสาวพรหมจารีและทายก ทายิกา ฯลฯ นั่งฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์และก่อเตาตั้งกะทะกวนภายในโรงพิธีจัดหาพวยสำหรับกวนกะทะละ ๓ เล่ม จัดหาฟืนให้เพียงพอและตากให้แห้งสนิท โรงพิธีหาสืขาวเครื่องประดับตกแต่งควรใช้เครื่องขาวตั้งราชวัฏ ฉัตรธงผูกต้นกล้วยอ้อยทั้ง ๔ มุม หรือครบ ๘ ทิศยิ่งดีแล้วยกศาลเพียงตาขึ้นไว้ในทิศที่เป็นศรีของวัน คือทิศที่เทวดาสถิตในวันกวน ตั้ง

เครื่องสังเวคคือหัวหมู บายศรี เป็ด ไก่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กล้วยและมีการจัดที่นั่งให้โหรนั่ง ๑ ที่และจัดให้เทวดาและนางฟ้านั่งเรียงแถวหน้ากระดานดังนี้

แถวที่ ๑ จัดให้ท้าวมหาพรหมกับพระอินทร์นั่งข้างหน้า

แถวที่ ๒ มหาราชทั้งสี่

แถวที่ ๓ นางฟ้า

แถวที่ ๔ นางสุชาดานั่งข้างหน้าสาวพรหมจारी

จัดเตรียมตะลอมพอก หรือยอดเทวดา ๖ ยอด ที่สมมติว่าเป็นท้าวมหาพรหม พระอินทร์ (ท้าวสักกะ) ท้าวธรรมาธิ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักข์ ท้าวเวสสุวัณ มงกุฎนางฟ้า ๔ และมงคลสวมศีรษะสาวพรหมจारीใช้มงคลด้ายแบบมงคลตัดจุก หรือใช้ดอกมะลิร้อยให้เป็นวงกลม เรียกมงคลดอกไม้ให้ครบจำนวนแต่ละ ๒ คน สมมติว่าเป็นบริวารของนางสุชาดา

๔.๓ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส(ข้าวทิพย์)ในประเทศไทย

พิธีกวนข้าวทิพย์เป็นพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่มีสวดแทรกเข้ามาปะปนในพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และบูชาพระรัตนตรัยอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย ประเพณีกวนข้าวทิพย์เป็นพระราชพิธีที่กระทำกันในเดือน ๑๐ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และได้รับการฟื้นฟูครั้งใหญ่ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และมาละเว้นเลิกราไปในสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ แล้วมาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา แต่ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่มักจะจัดกวนในเดือน ๑๒ บางแห่งก็เดือนหนึ่งซึ่งคงจะถือเอาระยะที่ข้าวกล้า ในท้องนามีรวงข้าวเป็นน้านมของแต่ละปีและชาวบ้านก็มีความพร้อมเพรียงกัน

๔.๓.๑ ที่มาของประเพณีกวนข้าวทิพย์ในประเทศไทย

๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๕ ได้ทรงกล่าวไว้ในพระราชพิธีสิบสองเดือน ว่าประเพณีนี้มีที่มาจากอยู่ในพระคัมภีร์ธรรมบทแห่งหนึ่ง และในคัมภีร์มนโรรพบุรณิ อีกแห่งหนึ่งทั้งสองคัมภีร์นี้มีเนื้อความตรงกันว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง บุรพชาติของอัญญาโกณฑัญญะซึ่งมีความประสงค์อันแน่วแน่ที่จะศึกษาธรรมเพื่อให้บรรลุพระอรหันต์ก่อนผู้อื่น จุดมุ่งหมายในการแสดงของพระพุทธองค์ก็เพื่อให้พระภิกษุได้ฟังพระองค์ได้ทรงแสดงว่า เมื่อพระพุทธวิปัสสิอุบัติขึ้นในโลกมีภุมมพิสองคนพี่น้อง คนพี่ชื่อมหาภาพ คนน้องชื่อว่าจุลภาพ ทั้งสองคนทำนาข้าวสาลีในนาแปลงเดียวกันเมื่อข้าวกำลังจะออกรวง (ท้อง) จุลภาพไปในนาเอาท้องข้าวขึ้นไปกินก็รู้ว่าหวานอร่อยมากเลยจะเอาข้าวขึ้นไปถวายพระภิกษุจึงไปบอกพี่ชาย พี่ชายก็ไม่เห็นด้วย อ้างว่าไม่มีใครเคยทำ ทำไปก็สูญเสียข้าวไปเปล่าๆแต่จุลภาพก็รีบเร้าอยู่ทุกวันจนมหาภาพไม่พอใจขึ้นมากทุกทีในที่สุดก็ให้แบ่งนา

^๕ เปรมจิต ชนวงษ์, ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยุค : ประเพณีเดือนสาม, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์ ๒๕๒๔), หน้า ๔.

ออกเป็น ๒ ส่วน แบ่งกันคนละส่วนจุลกภาพให้ชาวบ้านช่วยกันเก็บข้าวของตนซึ่งกำลังตั้งท้องนั้น ไปผ่า แล้วนำไปต้มด้วยน้ำนมสด ไม่มีน้ำปะปนเลย ผสมเนยใส น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด เป็นต้น นำไปถวายพระพุทธรองค์และพระสาวกโดยอธิษฐานว่าผลทานนั้นจงเป็นเครื่องให้ตนบรรลุธรรมวิเศษก่อนคนทั้งปวง เมื่อจุลกภาพทำทานแล้วกลับไปดูนาเห็นเต็มไปด้วยข้าวสาธิกียินดียิ่งนักหลังจากนั้นก็ทำบุญในวาระต่าง ๆ อีก ๙ ครั้ง จุลกภาพซึ่งมาเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะก็ทำทานและมีความมุ่งมั่นเช่นเดิมมาโดยตลอดจนในที่สุดก็ได้บรรลุพระอรหันต์ก่อนพุทธสาวกทั้งปวงจึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าประเพณีการกวนข้าวมธุปายาสน่าจะเนื่องมาจากอรรถกถาที่กล่าวมาแล้ว

๒) เป็นความเชื่อของชาวนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นความเชื่อที่เนื่องกับพระพุทธศาสนา มาเช่นกัน เป็นความเชื่อที่สอดคล้องกับพุทธประวัติตอนที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสก่อนอภิสมโภธิ กาลดังหลักฐานที่ปรากฏในพุทธประวัติเล่ม ๑ ปุริมกาล ปริจเฉทที่ ๕ ตอนหนึ่งว่า" ในเช้าวันนั้นนางสุชาดาบุตรีกุณมพินายใหญ่แห่งชาวบ้านเสนานิคม ณ ตำบลอุรุเวลาปรารณจะทำการบวงสรวงเทวดา หุงข้าวมธุปายาสคือข้าวสุกหุงด้วยน้ำนมโคล้นเสร็จแล้วจัดลงในถาดทองนำไปที่โพธิพฤกษ์ เห็นพระมหาบุรุษนั่งอยู่สำคัญว่าเทวดาจึงน้อมข้าวปายาสเข้าไปถวายในเวลานั้นบาตรของพระองค์ เฝืออันตรธานหาย พระองค์จึงทรงรับข้าวปายาสนั้นทั้งถาดด้วยพระหัตถ์แล้ว ทอดพระเนตรแลดูนางนางทราบพระอาการจึงทูลถวายทั้งถาดแล้วกลับไปพระมหาบุรุษทรงถือถาดข้าวปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชราสรลงแล้วเสวยข้าวปายาสหมดแล้วทรงลอยถาดเสียในกระแสน....." หลังจากพระองค์ทรงเสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาแล้วก็ทรงบรรลุอภิสมโภธิญาณในคืนนั้นเอง เหตุนี้ชาวพุทธโดยทั่วไปในเมืองนคร จึงเชื่อกันว่า ข้าวมธุปายาส นี่เองที่ส่งผลให้พระพุทธรองค์ทรงตรัสรู้จึงเห็นข้าวมธุปายาสเป็นของดีพิเศษที่บันดาลความสำเร็จได้ เพราะเห็นว่าเมื่อพระพุทธรองค์ทรงเสวยข้าวมธุปายาสแล้วทำให้พระองค์ เห็นแจ้งในธรรม แสดงว่าข้าวมธุปายาสช่วยเพิ่มพูนพลังจึงก่อให้เกิดปัญญาสมองแจ่มใส ปลอดโปร่งเป็นอย่างยิ่งจึงเห็นได้ว่าข้าวมธุปายาสก็คือยาขานานวิเศษนั่นเองด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ประเพณีกวนมธุปายาสยุคจึงเป็นประเพณีที่ชาวนครศรีธรรมราชปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างแน่นแฟ้น แต่มีข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกันไปจากเดิมบ้าง กล่าวคือ แต่เดิมนั้นการกวนข้าวมธุปายาสจะกระทำในเดือนสิบข้างเดือนหกข้างแต่ปัจจุบันนี้ทำกันในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ การกระทำนั้นแต่เดิมใช้ผู้หญิงพราหมณ์และเชื้อพระวงศ์ผู้หญิงซึ่งเป็นพรหมจารีเป็นผู้กวนแต่ต่อมาได้ได้มีการยึดถือในเรื่องนี้กันนักซึ่งในปัจจุบันนี้ชาวเมืองมักจะหาเครื่องปรุงมารวมกันที่วัด แทนที่จะเป็นตามบ้านเรือนของแต่ละคน

๔.๓.๒ วัตถุประสงค์ของที่นำมาปรุงข้าวมธุปายาส

สำหรับของที่นำมาปรุง ข้าวทิพย์ และวิธีการกวนตามแบบไทย มีบันทึกไว้ในหนังสือ พระราชพิธีสิบสองเดือน^๖ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เรียบเรียงได้ดังนี้

๑) ของที่นำมาปรุงข้าวทิพย์

ของที่นำมาปรุงข้าวทิพย์ ๕ ประเภทคือ

ก) ประเภทถั่ว

ข) ประเภทข้าว พืชเป็นหัว เมล็ดธัญพืช

ค) ประเภทน้ำตาล

ง) ประเภทน้ำมัน

จ) ประเภทผลไม้ อันได้แก่ ผลไม้สด ผลไม้คั้นน้ำ ผลไม้แห้ง ผลไม้กวน ผลไม้แช่อิ่ม พร้อมทั้งสมุนไพรปรุงรสได้แก่ ชะเอม เครื่องปรุงทั้ง ๕ ประเภทประกอบด้วยของชนิดต่างๆ ดังนี้^๗

ก. ประเภทถั่ว ได้แก่ ๑) ถั่วราชมาษ ๒) ถั่วดำ ๓) ถั่วเหลือง ๔) ถั่วเขียว ๕) ถั่วขาว ๖) ถั่วทอง ๗) ถั่วลิสง ๘) ถั่วแมตาย

ข) ประเภทข้าว พืชเป็นหัวและเมล็ดธัญพืช ได้แก่ ๑) ข้าวอ่อนที่คั้นเป็นนํ้านม ๒) ข้าวสารหอม ๓) ข้าวเม่า ๔) ข้าวฟ่าง ๕) ข้าวตอก ๖) ข้าวโพด ๗) ขนมหังจิตร (ป่นหยาบพอกเป็นเกร็ด) ๘) สาคุวิลาต ๙) สาคุลาน พืชเป็นหัว ๑๐) มันเทศ ๑๑) เผือก ๑๒) แห้วไทย ๑๓) แห้วจีน ๑๔) กระจับสด เมล็ดธัญพืช ๑๕) เมล็ดงา ๑๖) เมล็ดแตงอุลิต ๑๗) ลูกเดือย ๑๘) ผลมะกล่ำใหญ่

ค) ประเภทน้ำตาล ได้แก่ ๑) น้ำผึ้ง ๒) น้ำอ้อยสด ๓) น้ำอ้อยแดง ๔) น้ำตาลกรวด ๕) น้ำตาลทราย ๖) น้ำตาลหม้อ

ง) ประเภทไขมัน ได้แก่ ๑) เนย ๒) น้ำมันโค ๓) มะพร้าวแก่ ๔) มะพร้าวอ่อน

จ) ประเภทผลไม้ (ใช้ผลไม้แดงและทุกชนิดที่ทำได้) ผลไม้สด ได้แก่ ๑) ทับทิม ๒) ลูกพลับสด ๓) ละมุด ๔) สาลี่ ๕) กล้วยหอม ๖) กล้วยไข่ ๗) กล้วย ๘) น้อยหน้า ๙) เงาะ ๑๐) ลางสาด ผลไม้คั้นน้ำ ได้แก่ ๑) ส้มเขียวหวาน ๒) ส้มเกลี้ยง ๓) ส้มมะแป้น ๔) ส้มซ่า ๕) ส้มตรังกานู ผลไม้แห้ง ได้แก่ ๑) พลับแห้ง ๒) อินทผลัม ๓) ลำไย ๔) พุทราไร้ ๕) ลิ้นจี่ ผลไม้กวน ได้แก่ ๑) ทูเรียน

^๖พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, (กรุงเทพมหานคร : เพชรกระรัตน, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙๕-๑๙๖.

^๗พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า ๑๙๗.

กวน ๒) สับปรดกวน **ผลไม้แช่อิ่ม** ได้แก่ ๑) ผลชิด ๒) ผลกระท้อน พร้อมทั้งสมุนไพรปรุงรสได้แก่
ชะเอมสด ชะเอมเทศ รวมของทั้งหมด ๖๒ รายการ

๒) การเตรียมเครื่องปรุง

๑) ของที่ต้องนำมาโขลกตำ ได้แก่ ข้าวอ่อนเจียวด้วยน้ำโขลกแล้วคั้น น้ำที่ใช้เป็น
น้ำมันถือว่าเป็นสิ่งสิริมงคลและให้ผลทางจิตใจ ชะเอมสดและชะเอมเทศโขลกคั้นเอาน้ำมาเจียวใน
น้ำมัน แทนคิดว่าแม่โคถูกเลี้ยงในป่าชะเอม (กิ่งชะเอม เมื่อทุบให้แตกใช้ขัดถูฟัน มีสรรพคุณรักษาโรค
เหงือก ทำให้ฟันแข็งแรงและบำรุงสายตา)

๒) ของที่ต้องนำมาหั่นฝานให้เป็นชิ้นเล็กได้แก่ ผลไม้สด ผลไม้แห้ง ผลไม้กวน ผลไม้
แช่อิ่ม

๓) ของที่ต้องนำมาหุงเปียกได้แก่ ประเภ ข้าว สาคุ ลูกเดือย

๔) ของที่ต้องนำมาแช่น้ำให้นิ่มแล้วนึ่งให้สุก ได้แก่ ประเภทถั่ว

๕) ของที่ต้องนำมาคั่ว ได้แก่ ถั่วลิสง งา ถั่วลิสงและงาต้องแยกกันคั่ว ไม่นำมาคั่ว
รวมกัน เพราะของแต่ละอย่างใช้เวลาทำให้สุกไม่เท่ากัน ถั่วลิสงจะสุกช้ากว่างาอย่างนี้กระมังจึงมี
สุภาษิตของไทยที่ว่า “กว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้” หมายความว่าการทำงานที่ขาดระเบียบ ไม่มีขั้นตอน ไม่
รู้จักจัดลำดับความสำคัญ ว่าสิ่งใดควรทำก่อน ทำหลังเป็นเหตุให้งานเสียหายได้

๖) ของที่ต้องนำมาคั้นน้ำ ได้แก่ ผลไม้ประเภทส้ม ทับทิม

๗) ของที่ต้องนำมากวนให้เหนียวพอเป็นยางมะตูม ได้แก่ น้ำตาลหม้อซึ่งใช้เป็นหลัก
จริงๆ ส่วนน้ำผึ้ง น้ำอ้อยสด น้ำอ้อยแดง น้ำตาลกรวด น้ำตาลทราย ใส่พอสังเขป

๘) น้ำมันที่ใช้กวน ได้แก่ กะทิซึ่งใช้มะพร้าวแก่ขูดแล้วคั้นด้วยน้ำมะพร้าวอ่อน
น้ำมันโค และเนยใช้เจือขณะกวนใส่เพียงนิดหน่อย เรียกว่า ใส่พอเป็นพิธี บางทีกวนกระทะใหญ่โตใช้
เนยเพียงช้อนเดียว เมื่อกวนเสร็จจะมีกลิ่นหอมของกะทิและน้ำตาลมากกว่ากลิ่นของนมเนย อันเป็น
แบบฉบับขนมอย่างไทยๆ

๓) ขั้นตอนในการใส่ของปรุง ข้าวทิพย์

๑) เคี่ยวกะทิและน้ำตาลใช้ไฟ ปานกลางอย่าแรงเกินไปจะทำให้น้ำตาลไหม้

๒) เมื่อเดือดได้ที่ นำของที่หุงเปียกและนึ่งไว้แล้วได้แก่ประเภ ข้าว และถั่วลงกวน

๓) ใส่ผลไม้สดที่หั่นฝานเป็นชิ้นเล็กๆ ตามความเหมาะสมลงกวนเพื่อทำให้ผลไม้สด
ลดความชื้น เมื่อกวนเสร็จจะสามารถเก็บไว้ได้นาน ไม่ขึ้นหรือขึ้นราง่าย

๔) ขณะกวนหากเครื่องปรุงขึ้นเหนียวหรือแห้งเกินไปสามารถเติมน้ำผลไม้คั้นได้
ตามสมควร

๕) เหยาะน้ำมันสด เนย และน้ำมันข้าวอ่อนที่คั้นกับชะเอมพอประมาณ

๖) ใส่ผลไม้แห้ง ผลไม้แช่อิ่ม และผลไม้กวน ที่หั่นฝานดีแล้วลงกวนคลุกเคล้าเบาๆ จนส่วนผสมกระจายทั่วกันดี ผลไม้แห้งต่างๆ เมื่อใส่ลงในกระทะแล้วจะใช้เวลากวนอีกเพียงชั่วครู่ เพื่อรักษากลิ่นหอมตามธรรมชาติของผลไม้ไว้

๘) เสร็จแล้วยกลงจิ้งโรวด้วยของที่คั่วสุก ได้แก่ ถั่วลิสงคั่ว งาคั่ว ลักษณะของข้าวทิพย์เมื่อกวนเสร็จ จะมีความเหนียวพอประมาณ เมื่อเย็นสนิทแล้วสามารถนำมาปั้นหรือกดลงพิมพ์เป็นขึ้นได้ ไม่แข็งกระด้าง หอมกลิ่นผลไม้ต่างๆ กะทิ และน้ำตาลมีสีสรรของส่วนผสม สามารถมองเห็นเนื้อข้าวสีของผลไม้ และส่วนผสม อื่นๆ ได้ดี มองดูน่ารับประทานสิ่งสำคัญในการกวนข้าวทิพย์ ขณะกวนต้องกวนไปทางเดียวกันคือ วนขวาไปตลอด จนกระทั่งเสร็จ เพื่อให้ขนมมีความเหนียว และกะทิไม่แยกตัวจากน้ำตาล สัดส่วนที่ใช้เครื่องปรุงแต่ละอย่างไม่กำหนดตายตัวขึ้นอยู่กับความชอบของผู้ปรุง แต่ส่วนใหญ่จะหนักน้ำตาลหม้อกะทิและข้าว สำหรับขนมปังจืดผึ่งแห้งแล้วนำมาปั่นเป็นเกร็ดสำหรับโรย คงเป็นอิทธิพลของขนมตามแบบฝรั่งที่แผ่เข้ามาในสมัยต้นๆ รัชกาล ในพระราชพิธีกวนข้าวทิพย์ ฟืนที่ใช้ติดไฟเคี่ยวกะทิและกวน ใช้ไม้ชัยพฤกษ์และไม้พุทราสองอย่างเท่านั้น เชื้อไฟที่ใช้ส่อด้วยแวนขยายจุดขึ้นเรียกว่า “ไฟฟ้า” เป็นความหมายว่าไฟเกิดจากฟ้า ถือเอาตามคติที่พระอินทร์เป็นผู้ลงมาจุดไฟในเตาให้นางสุชาดานั่นเองผู้กวน ข้าวทิพย์จะเป็นหน้าที่ของเด็กหญิงพรหมจรรย์ อายุไม่เกิน ๑๒ ปี ทั้งสิ้น^๔

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นข้อพิจารณาว่า^๕ ข้าวทิพย์ที่เรากวนอยู่ในราชพิธีทุกวันนี้ เห็นจะเกิดขึ้นด้วยนึกเอาเอง ดูตั้งใจจะมีถั่ว งา นม เนยและผลไม้ต่างๆ ให้พร้อมทุกอย่าง เป็นอันรวมรสต่างๆมาลงในส่วนหนึ่งอันเดียว จนเรียกกันในคำประกาศว่า อเนกรสพายาส ของที่นำมาปรุงเป็น ข้าวทิพย์ ของไทยไม่ปรากฏนามว่าใครเป็นผู้กำหนดขึ้น แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดก็จะพบว่า การปรุงข้าวทิพย์ของไทยมีส่วนประกอบของหมู่อาหารตามหลักโภชนาการสมัยใหม่ สามารถจัดคู่เปรียบเทียบได้ดังนี้ ๑) ของปรุงประเภทถั่วต่างๆ ก็คือหมู่อาหารโปรตีน ๒) ของปรุงประเภทข้าว พืชเป็นหัวและธัญพืช ก็คือ หมู่อาหารคาร์โบไฮเดรต (แป้งและน้ำตาล) ๓) ของปรุงประเภทน้ำมันกะทิ เนย ก็คือหมู่อาหารไขมัน ๔) ของปรุงประเภทผลไม้สด ผลไม้แห้งต่าง ๆ ก็คือ หมู่อาหารวิตามินและเกลือแร่เครื่องปรุงในข้าวทิพย์ไม่เพียงแต่ครบถ้วนตามหลักโภชนาการในปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังสอดคล้องเข้ากันได้เป็นอย่างดีกับหลักในการกินอาหารธรรมชาติของชาวตะวันตก อาหารมังสะวิรัติของคนเอเชีย และหลักการกินเจของชนชาวจีนซึ่งถ่ายทอดกันมานับเป็นพันๆปีแล้ว ของปรุงที่มากมายในข้าวทิพย์ล้วนเป็นหมวดหมู่อาหารอันทรงคุณค่า ที่บรรพชนในอดีตมุ่งหวังให้คนรุ่นลูกหลาน มิใช่ต้องการให้เราบริโภค ข้าวทิพย์ เพียงปีละ

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑.

ครั้งเดียวตามประเพณีเท่านั้น การประพฤติปฏิบัติธรรมต้องกระทำอยู่ทุกวัน ดังเช่นความชั่วทั้งปวง ย่อมต้องไม่กระทำในทุกที่ไม่ว่าทั้งที่ลับหรือที่แจ้งการทำความดีก็ต้องทำอยู่ตลอดเวลาไม่เลือกทำเลเฉพาะวันใดวันหนึ่งและการทำจิตใจให้ผ่องใสก็ต้องทำอยู่ทุกขณะจิตไม่ว่าจะหลับหรือตื่นการบริโภคอาหารที่มีคุณค่าเราก็กินอย่างพอประมาณเป็นประจำทุกวันเช่นกัน

การเสวยข้าวมธุปายาสนั้น ถือได้ว่าเป็นพุทธประเพณีที่พระมหาบุรุษบรมโพธิสัตว์ทุกพระองค์ จักต้องได้เสวยข้าวทิพย์เสียก่อน จึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คำกล่าวอันเป็นปริศนาธรรมนี้ชี้ชัดว่า ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางแห่งพุทธะจักต้องบริโภค ข้าวอันเป็นทิพย์ คืออาหารที่บริสุทธิ์สะอาดปราศจากเลือดเนื้อและชีวิตทั้งหลายเสียก่อน อันเป็นหนทางนำไปสู่ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานในที่สุด นี่เป็นหน้าที่แรกเริ่มของผู้ประพฤติธรรมจักต้องยึดถือปฏิบัติด้วยกันทุกคน ดังเช่นที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์การรู้จักรับประทานแต่ผักผลไม้และเมล็ดธัญพืช ย่อมทำให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพพลานามัยดี เมื่อสุขภาพกายดีสุขภาพจิตก็ดีและสติปัญญาก็ดีตามต่างเกี่ยวเนื่องโยงเป็นสายสัมพันธ์กันโดยตลอด การรู้จักความถูกต้องในการกิน ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อชีวิตตนเองและชีวิตผู้อื่นจึงเรียกได้ว่า กินอย่างพุทธะ เพื่อความเป็นพุทธะ กินอย่างถูกต้อง เพื่อความถูกต้อง ความดีงามความบริสุทธิ์สะอาดความเบิกบานทั้งกายและใจก็จะบังเกิดขึ้น อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม ฉะนั้นข้าวทิพย์จึงเป็นอาหารสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมโดยแท้ ข้าวทิพย์มิใช่เป็นเพียงสมณานามเท่านั้น แต่ข้าวทิพย์ที่พระพุทธองค์ได้ทรงเสวยแล้วก็คือ อาหารทิพย์ของมหาชนทั้งโลกนั่นเอง

๔.๔ ประเพณีกวนข้าวทิพย์อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดสุรินทร์

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ หรือข้าวมธุปายาส เป็นประเพณีในรอบปีที่สำคัญ ประเพณีหนึ่งของชาวไทย ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่มีสอดแทรกเข้ามาปะปนในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และบูชาพระรัตนตรัย อุทิศส่วนกุศล ให้แก่ผู้ตาย อีกทั้งเป็นประเพณีที่สร้างความสามัคคีในกลุ่มชนในอันที่จะร่วมกันนำเอา วัสดุข้าว ของต่าง ๆ มาร่วมทำบุญ เมื่อเสร็จและถวายเป็นพุทธบูชา ก็แบ่งปันกันไปรับประทานเพื่อความสามัคคี

๔.๔.๑ ความเป็นมาของประเพณี กวนข้าวทิพย์อำเภอดำเนินสะดวก

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ของอำเภอดำเนินสะดวกจังหวัดสุรินทร์จะเริ่มต้นสมัยใดนั้นยังไม่มีหลักฐานแน่ชัด เป็นประเพณีที่ทำสืบๆ กันมา พระครูสุตโพธิสุนทร (เสวียง ญาณวีโร)^{๑๐} ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความเป็นมาของการกวนข้าวทิพย์ในอำเภอดำเนินสะดวกไว้ว่า “ความเป็นมาของ

^{๑๐}สัมภาษณ์,พระครูสุตโพธิสุนทร,(เสวียง ญาณวีโร),เจ้าอาวาสวัดบึงล้ง,อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดสุรินทร์,วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ของอำเภอท่าตูมนั้น ยังไม่ทราบชัดว่าเริ่มมีประเพณีกวนข้าวทิพย์ในอำเภอท่าตูมตั้งแต่ยุคสมัยใด เป็นประเพณีที่ทำสืบๆ กันมา ตั้งแต่ผมมาอยู่บ้านบะยังี้ก็ได้พาญาติโยมคุ้มวัดจัดประเพณีกวนข้าวทิพย์มาโดยตลอด ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในเขตคุ้มวัดและหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นอย่างดี” พระครูสุคนธ์สีลากร เจ้าอาวาสวัดบ้านบะ เจ้าคณะตำบลบะได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นนี้ไว้ว่า “ประเพณีกวนข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาสในอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ นิยมกวนข้าวทิพย์ก่อนออกพรรษา สำหรับที่วัดบ้านบะนี้ ก็ได้พาญาติโยมกวนข้าวทิพย์เป็นประจำทุกปี ทำมาเกือบยี่สิบปีแล้ว แต่ในอำเภอท่าตูมนี้ก็ได้กวนข้าวทิพย์กันทุกวัดหรือคณะ ทำเป็นบางวัด เพราะการกวนข้าวทิพย์เป็นงานที่ยุ่งยาก ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก วัสดุอุปกรณ์ที่นำมากวนข้าวทิพย์ก็หายาก อย่างเช่นมะพร้าวนี้หายากนะ ต้องไปหาหลายหมู่บ้านกว่าจะได้มาซึ่งต้องใช้มะพร้าวมาก ส่วนความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวทิพย์ในอำเภอท่าตูมนี้ เริ่มจากสมัยใดไม่ทราบ ผมมาอยู่บ้านบะยี่สิบกว่าปีแล้ว ก็พาญาติโยมกวนข้าวทิพย์มาตลอดคงจะทำสืบๆ กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ”^{๑๑} พระครูเกษมวิริยคุณ เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย อำเภอท่าตูมได้ให้ความเห็นว่า “ประเพณีกวนข้าวทิพย์ในอำเภอท่าตูม เป็นประเพณีที่ทำมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ก่อนแต่ละวัดได้จัดประเพณีกวนข้าวทิพย์ก่อนออกพรรษากันหลายวัด แต่เดี๋ยวนี้ก็ลดน้อยลงไปสาเหตุอาจเป็นเพราะว่าวัสดุอุปกรณ์ในการกวนข้าวทิพย์หายากหรือลำบากที่จะไปหา ไม่มีคนช่วยเพราะเป็นงานใหญ่ต้องอาศัยร่วมแรงร่วมใจกัน คนทุกวันนี้ต่างคนต่างหากิน มีงานมากไม่มีเวลาว่างที่จะมาช่วยงาน เมื่อวัดไม่มีคนช่วยก็ต้องเลิกกวนไป ที่อำเภอท่าตูมปัจจุบันนี้ที่กวนอยู่เป็นประจำทุกปีก็ไม่มีที่วัด ที่วัดอาตมานี้ก็กวนทุกปีมากบ้างน้อยบ้าง ชาวบ้านก็ออกมาช่วยกัน ใครว่างก็มาช่วยกันเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ใครไม่ว่างก็ช่วยกันเป็นเงินเพื่อไปหาซื้อ พาชาวบ้านกวนข้าวทิพย์มาหลายสิบปีแล้วแหละจำไม่ได้ว่ากี่ปี ประมาณยี่สิบกว่าปี”^{๑๒} นายสุขะ กิ่งมณีกล่าวว่า “ประเพณีกวนข้าวทิพย์ของอำเภอท่าตูมนี้ไม่ได้ทำทุกวัดอยู่ที่วัดใดพร้อมก็ทำ บางวัดกวนได้ปีสองปีก็เลิกเพราะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านและพระสงฆ์ ถ้าไม่พร้อมทั้งเรื่องคนและวัสดุก็ทำยาก สำหรับประเพณีกวนข้าวทิพย์ของอำเภอท่าตูมจะเกิดสมัยใดนั้น ยังไม่มีข้อมูลที่แน่ชัด ที่บ้านบะประเพณีนี้ก็ทำกันมาไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีแล้ว ส่วนมากก็จะกวนกันก่อนออกพรรษาเพื่อบูชาพระพุทธรูปเจ้าและถวายแก่พระสงฆ์ เหตุผลที่กวนข้าวทิพย์ก่อนออกพรรษาก็อาจเป็นเพราะช่วงนี้ข้าวในนากำลังสุก มีความอุดม

^{๑๑} สัมภาษณ์, พระครูสุคนธ์สีลากร, เจ้าอาวาสวัดบ้านบะ, เจ้าคณะตำบลบะ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒} สัมภาษณ์, พระครูเกษมวิริยคุณ, เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

สมบูรณ์ ชาวบ้านก็ว่างจากการทำนา น้ำนมข้าวก็หาได้ง่าย โดยการเกี่ยวข้าวที่ตั้งท้องแล้วยังสุกไม่เต็มที่มาโขลกตำคั้นเหมือนคั้นกะทิเพื่อทำน้ำนมข้าว เป็นวัสดุที่มีส่วนสำคัญในการปรุงข้าวทิพย์”^{๑๓}

จากที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้เป็นแกนนำในการพาญาติโยมกวนข้าวทิพย์ในอำเภอท่าตูม สรุปได้ว่าประเพณีกวนข้าวทิพย์ในอำเภอท่าตูมนั้นได้ทำสืบๆ กันมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่าสามสิบกว่าปีแล้ว เป็นประเพณีที่ต้องอาศัยความเสียสละ ความสามัคคีของพระสงฆ์และคนในชุมชนร่วมกันจึงจะสามารถจัดพิธีกวนข้าวทิพย์ได้

๔.๔.๒ ความมุ่งหมายของประเพณี

ชาวอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ได้ปฏิบัติประเพณีกวนข้าวทิพย์เพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้าวทิพย์ที่กวนเสร็จแล้วจะนำไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ บุษบาพระรัตนตรัย แจกจ่ายให้แก่ประชาชนในหมู่บ้านและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว ประเพณีกวนข้าวทิพย์ของอำเภอท่าตูมนั้นนิยมจัดกันในวันออกพรรษา หรือก่อนออกพรรษาหนึ่งวัน พระครูเกษมวิริยคุณกล่าวว่า “พิธีกวนข้าวทิพย์ได้ยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในหมู่ของชาวพุทธทั่วไป เพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหตุการณ์ที่นางสุชาดาได้กวนข้าวทิพย์ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ แล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ ๑ วัน โดยถือว่ามีผลานิสงส์มากด้วยเหตุนี้ชาวพุทธจึงพร้อมใจกันกวนข้าวทิพย์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เทิดทูนพระเกียรติคุณด้วยความกตัญญูกตเวทิตาธรรม ข้าวทิพย์มธุปายาสนี้เชื่อกันว่า เมื่อทำครบถ้วนตามพิธีแล้ว จะเป็นสิริมงคลแก่ผู้ทำและผู้บริโภครวมกันจะเช่นสรวงเทพารักษ์ ผู้ที่ได้บริโภคข้าวทิพย์แล้ว จะประสบโชค ลาภต่างๆ นานา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ภัยพิบัติ ประสบสิ่งที่เป็นมงคล”^{๑๔} พระครูสุตโพธิสุนทร ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “จุดมุ่งหมายของประเพณีกวนข้าวทิพย์นั้นเพื่อเป็นการบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งได้เสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาก่อนที่จะได้ตรัสรู้ ข้าวทิพย์ถือว่าเป็นข้าวที่เป็นสิริมงคลใครได้รับประทานจะได้รับสิ่งที่เป็นมงคล ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ชาวพุทธในอำเภอท่าตูมเชื่อว่าข้าวทิพย์เป็นอาหารที่รวมโอชะรสต่าง ๆ ไว้พร้อมบริโภครวมแล้วจะได้รับประโยชน์ มีคุณค่าทางอาหารครบถ้วน ตามหลักโภชนาการสมกับเป็นข้าวทิพย์ รวมเอนกรส ยากที่จะทำขึ้นบริโภคได้เมื่อผู้ใดได้บริโภคแล้วจะทำให้มีกำลังแข็งแรง มีคุณค่าอาหาร คงอยู่ในตัวได้นานพิจารณาแล้ว จะเป็น

^{๑๓} สัมภาษณ์, นายสุชะ กิ่งมณี, ข้าราชการบำนาญ, อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองสุรินทร์, บ้านบะ ตำบลบะ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์.

^{๑๔} สัมภาษณ์, พระครูเกษมวิริยคุณ, เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์. ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

ทางสนับสนุนข้าวทิพย์ของนางสุชาดาที่นำไปถวายพระพุทธเจ้า ในวันตรัสรู้”^{๑๕} พระครูสุคนธ์สีลากร ได้กล่าวว่า “จุดมุ่งหมายในการพาชาวพุทธจัดประเพณีกวนข้าวทิพย์ก่อนวันออกพรรษาทุกปีนั้นก็เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า เป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ โดยนางสุชาดาธิดาของเศรษฐีหมู่บ้านเสนานิคม ได้นำอาหารซึ่งเป็นข้าวมธุปายาส ไปบวงสรวง เทพดาที่ใต้ต้นนิโครธ ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ นางได้พบพระพุทธองค์ประทับอยู่ใต้ต้นนิโครธ ก็เข้าใจว่าเป็นเทพดา เมื่อพระพุทธองค์เสวยแล้ว ได้ทรงนำภาตทองที่ใส่ข้าวมธุปายาสนั้นไปลอยน้ำ และทรงอธิษฐานว่า หากพระองค์จะได้ตรัสรู้ขอให้ภาตทองนั้นลอยขึ้นเหนือน้ำ เมื่อพระพุทธองค์ทรงวางภาตลงในน้ำ ปรากฏว่าภาตทองนั้นลอยขึ้นเหนือน้ำดังคำอธิษฐาน พระพุทธองค์ทรงถือว่า ภัตตาหารมือนั้นได้มีส่วนทำให้พระองค์ได้สำเร็จและ ตรัสรู้ปริยสัจสี่ได้ ดังนั้นประเพณีกวนข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาส ของชาวอำเภอท่าตูม จึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญ เพราะเชื่อว่า เมื่อได้ทำพิธีกวนข้าวทิพย์แล้ว จะเป็นสิริมงคลต่อชีวิตและครอบครัว อีกทั้งข้าวทิพย์ที่นำมาทำพิธีนั้น ถือว่าเป็นภัตตาหารที่นำไปถวายแด่พระพุทธเจ้า เมื่อนำข้าวทิพย์ไปทำบุญถวายพระแล้ว จะนำไปแจกจ่ายให้ประชาชนได้รับประทาน และเชื่อว่าเมื่อได้รับประทาน ข้าวทิพย์แล้วจะหายจากโรคภัยต่าง ๆ สุขภาพแข็งแรง จะประสบโชคลาภ ถ้าบ้านใดทำนา นำข้าวทิพย์นี้ไปฝังในนาจะทำให้ข้าวงอกงามดี”^{๑๖} นาย ชัง เสาร์ทองได้กล่าวว่า “ประเพณีกวนข้าวทิพย์นี้นอกจากจะมีความเชื่อว่าเป็นประเพณีที่ได้รับสืบทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว เป็นการกวนข้าวทิพย์เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ในอำเภอท่าตูม ยังมีการกวนข้าวทิพย์เพื่ออุทิศให้แก่ผู้เสียชีวิตไปแล้ว คือหลังจากเผาศพญาติพี่น้องผู้เสียชีวิตไปแล้ว ก็จะมีการกวนข้าวทิพย์อาจทำไม่มากเครื่องปรุงก็ไม่ต้องมีมากเหมือนกวนข้าวทิพย์ทั่วไป เมื่อกวนเสร็จแล้วก็จะนำไปถวายพระเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้เสียชีวิตไป ถือว่าเป็นการได้บุญมาก”^{๑๗}

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่าความมุ่งหมายของประเพณีกวนข้าวทิพย์ของชาวพุทธอำเภอท่าตูมนั้น เพื่อเป็นการถวายข้าวทิพย์เป็นพุทธบูชา เป็นการทำตามประเพณีโบราณที่เชื่อว่าใครได้รับประทานข้าวทิพย์แล้วจะมีร่างกายแข็งแรง ประสบความสำเร็จ มีอายุยืน ประเพณีกวนข้าวทิพย์ หรือข้าวมธุปายาส เป็นประเพณีในรอบปีที่สำคัญ ประเพณีหนึ่งของชาวไทย ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันมา

^{๑๕} สัมภาษณ์, พระครูสุตโพธิสุนทร, เจ้าอาวาสวัดบ้านบัลลังก์, อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗

^{๑๖} สัมภาษณ์, พระครูสุคนธ์สีลากร, เจ้าอาวาสวัดบ้านบะ ตำบลบะ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๑๗} สัมภาษณ์, นายชัง เสาร์ทอง, ชาวบ้านตำบลท่าตูม อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

เป็นเวลาช้านาน เป็นพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่มีสวดแทรกเข้ามาปะปนในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และบูชาพระรัตนตรัยอุทิศส่วนกุศล ให้แก่ผู้ตาย อีกทั้งเป็นประเพณีที่สร้างความสามัคคีในกลุ่มชนในอันที่จะร่วมกันนำเอาวัสดุข้าวของต่าง ๆ มาร่วมทำบุญ เมื่อเสร็จและถวายเป็นพุทธบูชาก็แบ่งปันกันไปรับประทานเพื่อความเป็นสิริมงคล

๔.๔.๓ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประเพณี

สำหรับความเชื่อในประเพณีกวนข้าวทิพย์ ของชาวพุทธในอำเภอท่าตูมนั้นเชื่อว่า “ข้าวทิพย์เป็นอาหารที่รวมโอชะรสต่าง ๆ ไว้พร้อม บริโภคแล้วจะได้รับประโยชน์มีคุณค่าทางอาหารครบถ้วน ตามหลักโภชนาการสมกับเป็นข้าวทิพย์รวมเอนกรส ยากที่จะทำขึ้นบริโภคได้เมื่อผู้ใดได้บริโภคแล้วจะทำให้มีกำลังแข็งแรง มีคุณค่าอาหาร คงอยู่ในตัวได้นาน พิจารณาแล้วจะเป็นทางสนับสนุนข้าวทิพย์ของนางสุชาดา ที่นำไปถวายพระพุทธเจ้าในวันตรัสรู้ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ยาคู เชื่อกันว่าแต่เดิมนั้นกระทำโดยพราหมณ์ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เพราะพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางอิทธิพลพราหมณ์ซึ่งเจริญมาก่อน เมื่อมีพราหมณ์เป็นจำนวนมากเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา ก็นำเอาพิธีการต่าง ๆ ที่ตนเคยทำมาปฏิบัติต่อไปด้วยความเคยชิน พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าพิธีการทางศาสนาพราหมณ์บางพิธีนั้นไม่ทำให้เสียหายแก่ผู้ปฏิบัติ กลับทำให้เกิดความศรัทธา ในความดีงามและบำรุงกำลังใจ ก็ไม่ทรงห้ามการปฏิบัติกิจเหล่านั้นแต่ประการใด ดังนั้นพุทธศาสนิกชนสมัยหลัง ๆ มาจึงพบว่าประเพณีพราหมณ์เข้ามาปะปนอยู่ในพุทธศาสนา มากจนบางครั้งก็ไม่ว่าในชั้นต้นนั้นเป็นประเพณีอันเนื่องด้วยศาสนาพุทธหรือศาสนาพราหมณ์กันแน่”^{๑๘} นางมณฑา คำแสงดี ครูจากโรงเรียนบ้านบะ ตำบลบะ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ทำนองเดียวกันว่า “พวกเราชาวพุทธส่วนมากเชื่อว่าข้าวทิพย์เป็นข้าววิเศษ เป็นอาหารที่บริสุทธิ์มีคุณค่าทางด้านรักษาโรคภัย ใครได้รับประทานข้าวทิพย์แล้วจะอายุยืน เป็นอาหารที่พระพุทธเจ้าฉันก่อนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวบ้านแต่ละคนที่มาช่วยงานกวนข้าวทิพย์จึงมาด้วยความศรัทธาเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ เพื่อให้ได้ข้าวทิพย์มาถวายพระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัด และถวายบูชาพระรัตนตรัย ประเพณีกวนข้าวทิพย์เป็นประเพณีที่ดีงามของชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีกันของชาวพุทธในหมู่บ้าน”^{๑๙} นางอุเบ เตมมี ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “ข้าวทิพย์เป็นข้าวที่บริสุทธิ์ กวนข้าวทิพย์ก็ทำด้วยจิตศรัทธา วัสดุอุปกรณ์ที่นำมาเป็นส่วนผสมก็หาแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์เพื่อให้ได้ข้าวทิพย์ที่เป็นข้าวทิพย์จริงๆ มีประโยชน์ต่อผู้บริโภค ที่ชาวบ้านมาช่วยกันเพราะศรัทธาใน

^{๑๘} สัมภาษณ์, นายสุข กิ่งมณี, อดีตข้าราชการระดับ ๙, บ้านบะ ตำบลบะ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๑๙} สัมภาษณ์, นางมณฑา คำแสงดี, ครูโรงเรียนบ้านบะ ตำบลบะ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

พระพุทธศาสนาและเห็นคุณค่าของประเพณีนี้ เป็นความเชื่อเกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติ ตอนนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสยาคุ เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยแล้วก็ทรงบรรลุมิสมโพธิญาณ พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า ข้าวยาคุ ข้าวมธุปายาส หรือข้าวทิพย์ เป็นอาหารทิพย์ ผู้ได้รับประทานจะมีสมมติเกิดปัญญา มีอายุยืนยาว ผิวพรรณผ่องใส และเป็นยาขนานเอกที่สามารถจัดโรยร้ายได้ทุกชนิด ทั้งยังบันดาลความสำเร็จสมความปรารถนาในสิ่งที่คิดไว้ด้วย”^{๒๐} สอดคล้องกับความเห็นของนายชาญ คงทรัพย์ที่กล่าวว่า “ข้าวทิพย์นั้น เป็นภัตตาหารที่นำไปถวายแด่พระพุทธเจ้า เป็นอาหารที่รวมโอชารสต่าง ๆ ไว้พร้อม บริโภคแล้วจะได้รับประโยชน์ มีคุณค่าทางอาหารครบถ้วน ตามหลักโภชนาการสมกับเป็นข้าวทิพย์ รวมเอนกรส ยากที่จะทำขึ้นบริโภคได้ เมื่อผู้ใดได้บริโภคแล้วจะทำให้กำลังแข็งแรง มีคุณค่าอาหาร คงอยู่ในตัวได้นานพิจารณาแล้ว จะเป็นทางสนับสนุนข้าวทิพย์ของนางสุชาดา ที่นำไปถวายพระพุทธเจ้า ในวันตรัสรู้”^{๒๑}

๔.๔.๔ ขั้นตอนในการกวนข้าวมธุปายาส(ข้าวทิพย์)

ขั้นตอนในการกวนข้าวทิพย์นั้นจะประกอบด้วย ๑) ทำพิธีบวชนกขัมมะของสาวพรหมจารีที่ยังไม่มีประจำเดือน ๒) เริ่มพิธีทางศาสนา ผู้เข้าร่วมพิธีรับศีล ฟังพระเจริญพุทธมนต์ บางแห่งอาจมีการเจริญพุทธมนต์ก่อนวันกวนจริงหนึ่งวันแล้วแต่ประเพณีของท้องถิ่นนั้นๆ ๓) ตีฆ้อง โห่สามลา ๔) เริ่มพิธีกวนข้าวทิพย์โดยนางสาวสุชาดา(ตัวแทน) เป็นผู้เทเครื่องปรุงและสาวพรหมจารีเป็นผู้กวนก่อน ๕) หลังจากนั้นจึงให้บุคคลภายนอกเข้าไปกวนต่อได้เพื่อความเป็นสิริมงคล พระครูสุตโพธิสุนทรได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับขั้นตอนในการกวนข้าวทิพย์ไว้ว่า “ขั้นตอนในการกวนข้าวทิพย์เป็นพิธีที่มีความยุ่งยากสลับซับซ้อนมาก ต้องมีการเตรียมข้าวของต่างๆ จำนวนมาก อาทิ นม เนย ข้าวตอก น้ำนม น้ำอ้อย น้ำผึ้ง มะพร้าว งา ถั่วต่างๆ แต่สิ่งของเครื่องปรุงข้าวทิพย์ที่ขาดไม่ได้คือน้ำนมข้าวที่ออกมาใหม่คือการเอาข้าวเปลือกที่อยู่ในนาที่ยังไม่สุกเกินไป กำลังเขียวๆ เอามาโขลกตำแล้วคั้นเอาแต่น้ำนมข้าว โดยใช้ผ้าขาวกรองอีกที แล้วเอาน้ำนมข้าวไปผสมกับเครื่องปรุงต่างๆ ที่เราเตรียมไว้แล้ว เช่น ถั่ว งา นม น้ำตาล เนย และน้ำนมที่คั้นจากรวงข้าวและยังคงรักษารูปเดิมไว้โดยมีพราหมณ์เข้าพิธีมีสาวพรหมจารีซึ่งจะพิธีพิถันคัดเลือกจากหญิงสาว ที่ยังไม่มีดอกไม้ (ระดู) ด้วยต้องการบริสุทธิ์สำหรับสาว พรหมจารีที่จะเข้าร่วมพิธีต้องสมาทานศีล ๘ และต้องถือปฏิบัติตามองค์ศีลอย่างมั่นคง แม้ที่พักก็จัดให้อยู่ส่วนหนึ่ง จนกระทั่งถึงเวลาถวายข้าวทิพย์แก่ พระสงฆ์ในตอนเช้าจึงจะหมดหน้าที่วัตถุที่กวน ได้แก่ น้ำนมโคสด (ปัจจุบันใช้นมข้นหวานแทน) น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ชะเอมเทศ น้ำตาลกรวด

^{๒๐} สัมภาษณ์,นางอุษะ เต็มมี,สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบะ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์,๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๒๑} สัมภาษณ์,นายชาญ คงทรัพย์,ชาวบ้าน ม.๕ ตำบลท่าตูม อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์,๒๗ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

น้ำตาลหม้อ ข้าวตอก ข้าวเม่าธัญพืชต่าง ๆ ที่คั่วสุก ถั่ว งา ลูกเดือย เมล็ดแตง เผือก มัน เมล็ดบัว มะพร้าวแก่ มะพร้าวอ่อน ผลไม้สด ผลไม้แห้งเช่น มะม่วง กัลย ทุเรียน ละมุด ลำไย ส้ม ขนุน เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมเท่าที่จะหาได้หรือปรับปรุงให้มีรสชาติหอมหวานอร่อย ตามความต้องการของผู้กวนในแต่ละท้องถิ่น บางท้องถิ่นอาจใช้ผลไม้ชนิดต่างๆ ที่มีการจัดเตรียมไว้”^{๒๒} นายสาธิต ประภาสยได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับขั้นตอนการกวนข้าวทิพย์ไว้ว่า “ต้องเตรียมเต็นปะรำพิธี เพื่อตั้งโต๊ะบูชาพระพุทธรูป อาสน์สงฆ์ และที่ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธีคือ พราหมณ์โหร (ผู้ที่มีความรู้ในพิธีกรรมอย่างดี) เทพยดา นางฟ้า นางสุชาดา สาวพรหมจารี และทายก ทายิกา ฯลฯ นั่งฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์และก่อเตาตั้งกระทะกวนภายในบริเวณพิธี จัดหาพายสำหรับกวนกระทะละ ๓ เล่ม จัดหาฟืนให้เพียงพอและตากให้แห้งสนิท เตาทำจากถังน้ำมันขนาด ๕๐๐ ลิตร นำมาตัดให้มี ความสูงประมาณ ๒ ฟุต ๒) หรือทำขึ้นเองจากการใช้ปูนทำเป็นเตา กระทะใบบัวเตรียมให้เพียงพอว่าจะกวนกี่กระทะ พายไม้สำหรับกวนข้าวทิพย์เตรียมให้เพียงพอ จากนั้นพระสงฆ์ท่านจะพาเริ่มพิธีกวนข้าวทิพย์ไปตามลำดับจนเสร็จได้ข้าวทิพย์สำหรับถวายพระและแจกจ่ายแก่พุทธศาสนิกชน”^{๒๓} พระครูเกษมวิริยคุณ ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับขั้นตอนการกวนข้าวทิพย์ไว้ว่า “ช่วงเช้าชาวบ้านมาร่วมทำบุญตักบาตรที่ศาลาวัด หลังจากนั้นจึงมาเริ่มพิธีกวนข้าวทิพย์โดยมีรายละเอียดขั้นตอนดังนี้ ๑) นำเครื่องปรุงเตรียมไว้ทุกอย่างเทใส่กระทะใบบัวคนให้เข้ากัน จำนวนข้าวทิพย์จะมากขึ้นอยู่กับวัตถุดิบที่มี ดังนั้นรสชาติในแต่ละปีจะไม่เหมือนกัน ๒) ก่อนเริ่มกวนข้าวทิพย์พระสงฆ์จะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้ทำพิธีบูชาพระรัตนตรัยจากนั้นสวดเจริญพระพุทธมนต์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ๓) สาวพรหมจรรย์ จำนวน ๔ - ๕ คนนุ่งขาวห่มขาว เริ่มกวนข้าวทิพย์ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบ สาวพรหมจรรย์ก็จะเปลี่ยนให้ประชาชนที่มาร่วมกิจกรรมเป็นผู้กวนต่อไปจนกว่าจะเสร็จ ใช้เวลา กวนประมาณ ๓-๕ ชั่วโมงเมื่อเสร็จแล้ว ก็จะแบ่งปันข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาส ไปรับประทาน ถือว่าเป็นของดีก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตน และนำไปฝากบุคคลในครอบครัว หรือผู้ที่ตนเคารพนับถือ ก่อนกลับบ้านทุกคนช่วยกันเก็บอุปกรณ์ล้างทำความสะอาด จัดเก็บสถานที่ให้เรียบร้อย”^{๒๔}

๔.๔.๕ คุณค่าของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

จากการศึกษาพบว่าประเพณีการทำบุญกวนข้าวทิพย์ของอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ได้ก่อให้เกิดคุณค่าดังนี้

^{๒๒} สัมภาษณ์, พระครูสุตโพธิสุนทร, เจ้าอาวาสวัดบ้านบัลลังก์, ตำบลท่าตูม อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์.

^{๒๓} สัมภาษณ์, นายสาธิต ประภาสย, ไวยาวัจกรวัดบ้านบัลลังก์ ตำบลท่าตูม อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๒๔} สัมภาษณ์, พระครูเกษมวิริยคุณ, เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์.

๑) คุณค่าทางด้านพุทธประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ข้าวทิพย์ หรือข้าวมธุปายาสนั้น มีตำนานเกิดขึ้นมานานตั้งแต่สมัยพุทธกาล ได้ถูกบันทึกไว้ในพุทธชาดชาดกมาทุกยุคทุกสมัย อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับพระพุทธศาสนามานานนับปัจจุบัน ประเพณีการกวนข้าวทิพย์ได้นำมาเป็นส่วนหนึ่งในพิธีการสำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ประวัติของการกวนข้าวทิพย์นั้นเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาลว่า ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมแคว้นมคธ ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เป็นพระศาสดาของพระพุทธศาสนานั้น ได้มีลูกสาวคหบดีผู้มั่งคั่งนางหนึ่งนามว่านางสุชาดา ได้เคยมาบนบานศาลกล่าวกับเทวดาอารักษ์ ณ ใต้ต้นไทรต้นหนึ่งไว้ว่าขอให้ตนนั้นได้ถือกำเนิดลูกชายไว้เชยชมและเป็นทายาทในการสืบเชื้อสายตระกูล เมื่อนางสุชาดาได้บุตรชายสมปรารถนานั้นแล้ว ก็ตั้งใจจะมาแก้บนกับเทวดาที่ได้ไปขอพรไว้ เนื่องจากนางได้ละทิ้งไปนานหลายปีแล้วยังไม่ได้มาแก้บนเสียที นางจึงได้จัดทำข้าวปายาสเพื่อนำไปถวายแก่เทวดา (ข้าวปายาสเป็นข้าวที่กวนกับน้ำนมสด กวนจนเหลวเข้ากันดี) โดยนางได้ใช้ให้บุรุษทาสกรรมกรทั้งหลายเอาฝูงแม่โคจำนวน ๑๐๐๐ ตัวไปเลี้ยงในป่าเชเอมเครือ เพื่อให้แม่โคทั้งหมดได้บริโภคเครือเชเอม อันจะทำให้ให้น้ำนมมีรสหวานหอม แล้วแบ่งโคนมออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๕๐๐ ตัว เพื่อรีดเอาน้ำนมจากแม่โค ๕๐๐ ตัวในกลุ่มแรกมาให้แม่โคอีก ๕๐๐ ตัวในกลุ่มหลังบริโภค ครั้นแล้วก็แบ่งแม่โคในกลุ่มหลังจำนวน ๕๐๐ ตัว ออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๒๕๐ ตัว แล้วรีดเอาน้ำนมแม่โค ๒๕๐ ตัวจากกลุ่มแรกมาให้แม่โคอีก ๒๕๐ ตัว ในกลุ่มหลังบริโภค กระทำการแบ่งกึ่งกันเช่นนี้ลงมาทุกชั้นๆ จนเหลือ ๑๖ ตัว แล้วแบ่งออกเป็น ๒ พวก พวกละ ๘ ตัว น้ำนมของแม่โค ๘ ตัวแรกมาให้อีก ๘ ตัว สุดท้ายบริโภค ทำเช่นนี้เพื่อจะให้น้ำนมของแม่โค ๘ ตัวที่เหลือมีรสหวานอันเลิศจนกระทั่งเหลือแม่โคที่จัดไว้ใช้ ๘ ตัว ในคืนก่อนวันเพ็ญเดือน ๖ หนึ่งวัน นางจึงนำภาชนะมารองเพื่อเตรียมจะรีดน้ำนมใส่ลง ขณะนั้นน้ำนมก็ไหลออกมาเองจนเต็มภาชนะเป็นมหัศจรรย์ปรากฏ นางสุชาดาเห็นดังนั้นก็รู้สึกปีติยินดีเข้ารับภาชนะซึ่งรอน้ำมนั้นด้วยมือตน นำมาเทลงในภาชนะใหม่แล้วใส่ลงในกระทะนำขึ้นตั้งบนเตา ใส่ฟืนเตรียมก่อเพลิงด้วยตนเองเวลานั้นสมเด็จพระอมรินทราบาราชก็เสด็จลงจุดไฟให้โชติช่วงขึ้น ท้าวมหาพรหมทรงนำทิพย์เศวตฉัตรมากางกันเบื้องบนภาชนะที่หุงมธุปายาสนั้น ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ได้มาประทับยืนรักษาเตาไฟทั้ง ๔ ทิศ เหล่าเทพดาทั่วทั้งหมื่นโลกธาตต่างพากันนำเอาโภชนาหารอันเป็นทิพย์ มาโปรยใส่ลงในกระทะด้วยเมื่อน้ำนมเดือดก็ปรากฏเป็นฟองใหญ่ไหลเวียนขาทั้งสี่ จะกระเซ็นตกลงพื้นแผ่นดินแม้สักหยดหนึ่งก็ไม่มีครั้นสำเร็จเสร็จสมบูรณ์ดี นางจึงนำมาบรรจุลงในถาดทองคำข้าวมธุปายาสอันหุงเสร็จเรียบร้อยแล้วก็พоди ไม่มีพร่องไม่มีเกินแล้วปิดฝาด้วยถาดทองอีกใบหนึ่ง ห่อหุ้มด้วยผ้าขาวบริสุทธิ์ นำไปกราบถวายข้าวปายาสแด่เทวดาที่นางได้ไปอธิษฐานขอพระไว้ ณ ใต้ต้นไทรแห่งนั้น พร้อมทั้งถาดทองราคาแสนหาปณะโดยมิได้มีความเสียดายแม้แต่น้อย พระพุทธองค์รับข้าวปายาสจากนางสุชาดาแล้ว ทรงเดินประทับชนิฉินาวรรตต้นไทรสามารถรอบและตรงไปยังท่าสุปปติภูมิ ตะ สรงน้ำชำระกาย แล้วเสด็จกลับมาที่ต้นไทร ปั่นข้าวปายาสเป็นก้อนใหญ่พอประมาณได้ ๔๙ ก้อน

แล้วเสวยจนหมด พระกระยาหารมือนี้นี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นอาหารที่ทำให้พระองค์อมอยู่ได้ถึง ๔๙ วัน โดยมีต้องกังวลต่อความหิวใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อเสวยแล้ว ทรงนำถาดทองไปลอยน้ำ อธิษฐานเสี่ยงพระบารมีว่า หากจะได้ตรัสรู้อนุตรธรรมแล้วไซ้ ก็ขอให้ถาดลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป ถ้าจะไม่ได้ตรัสรู้ ก็ขอให้ถาดลอยตามน้ำไปเถิด ปรากฏว่าถาดได้ลอยทวนน้ำขึ้นไปด้วยแรงอธิษฐานแล้วจมลงสู่ นาคพิภพ รวมกับถาดสามใบของอดีตพระพุทธเจ้า คือ พระกกุสันโธ พระโคณาคมน และพระกัสสป เมื่อลอยถาดทองแล้ว เวลาใกล้เที่ยง จึงเสด็จกลับมาพักที่ตงตันสาละเพื่อหลบแดดตอนเที่ยง จวบจน บ่ายตะวันตกล้อยจึงเสด็จข้ามแม่น้ำเนรัญชรามายังอีกฝั่งหนึ่งคือตรงมายังต้นศรีมหาโพธิ์

๒) คุณค่าทางด้านสังคม

ประเพณีทำบุญกวนข้าวทิพย์ทำให้มีความสามัคคีกัน เมื่อจะทำพิธีกวนข้าวทิพย์ ชาวพุทธทั้งหลายในหมู่บ้านจะนำเครื่องกวนต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย น้ำตาล มะพร้าว นม ถั่วลิสงป่น งา ข้าวตอก แป้งข้าวเจ้า น้ำผึ้ง ข้าวเม่า น้ำอ้อย ผลไม้ต่างๆ มาร่วมทำบุญในพิธีกวนข้าวทิพย์ และให้ความร่วมมือช่วยเหลือในการกวนข้าวทิพย์ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ได้อนุรักษ์ประเพณีของชุมชน ได้ปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามแก่ลูกหลาน ทำให้คนลดความเห็นแก่ตัวได้ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ได้สั่งสมคุณงามความดี

๓) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

การทำบุญข้าวทิพย์ทำให้มีเงินหมุนเวียน เพราะมีการใช้จ่ายใช้สอยกัน ผู้ทำบุญโดยมากไม่คิดว่าประเพณีทำบุญกวนข้าวทิพย์เป็นการสิ้นเปลือง เพราะแต่ละครอบครัวไม่จำเป็นต้องซื้อสิ่งของให้ครบทุกอย่าง สามารถบริจาคได้ตามกำลังศรัทธาและกำลังทรัพย์ของตน และทำปีละครั้งไม่ได้ทำบ่อย ที่สำคัญเป็นการทำด้วยความสมัครใจ ต้องการได้บุญ และมีความสุขใจกับการได้ทำบุญ

๔) คุณค่าด้านวัฒนธรรม

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ถือเป็นประเพณีที่ได้รับการสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธที่แสดงออกถึงความสามัคคีในหมู่คณะ การกวนข้าวทิพย์แต่ละครั้ง จะไม่มีการฆ่าสัตว์ การเบียดเบียนสัตว์ ไม่มีการดื่มสุรา เป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้มีวัฒนธรรมอันดีงามของหมู่ชาวพุทธ

๕) คุณค่าด้านความเชื่อ

ประเพณีกวนข้าวทิพย์เกิดมาจากความเชื่อที่ว่า ข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาสเป็นอาหารทิพย์ เป็นอาหารวิเศษสำหรับถวายแก่พระพุทธเจ้าหรือพระสงฆ์ เพราะเมื่อได้ถวายข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาสแล้วจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิต ทำให้เจริญก้าวหน้า ประสบความสำเร็จในด้านต่างของการดำเนินชีวิต

๔.๕. สรุป

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ หรือข้าวมธุปายาส เป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ โดยนางสุชาดาธิดาของเศรษฐีหมู่บ้านเสนานิคม ได้นำอาหารซึ่งเป็นข้าวมธุปายาส ไป บวงสรวงเทพยดาที่ใต้ต้นนิโครธ ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ นางได้พบพระพุทธองค์ประทับอยู่ใต้ต้นนิโครธ ก็เข้าใจว่าเป็นเทพยดา เมื่อพระพุทธองค์เสวยแล้ว ได้ทรงนำภาตทองที่ใส่ข้าวมธุปายาสนั้นไปลอยน้ำ และทรงอธิษฐานว่า หากพระองค์จะได้ตรัสรู้ขอให้ภาตทองนั้นลอยขึ้นเหนือ น้ำ เมื่อพระพุทธองค์ทรงวางภาตลงในน้ำ ปรากฏว่าภาตทองนั้นลอยขึ้นเหนือน้ำดังคำอธิษฐาน พระพุทธองค์ทรงถือว่าภักตอาหารมือนั้นได้มีส่วนทำให้พระพุทธองค์ได้สำเร็จและ ตรัสรู้ร้อยสัจได้ ดังนั้นประเพณีกวนข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาส จึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญ เพราะเชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีกวนข้าวทิพย์แล้ว จะเป็นสิริมงคลต่อชีวิตและครอบครัว อีกทั้งข้าวทิพย์ที่นำมาทำพิธีนั้นถือว่าเป็นภักตอาหารที่นำไปถวายแด่พระพุทธเจ้า เมื่อนำข้าวทิพย์ไปทำบุญถวายพระแล้ว จะนำไปแจกจ่ายให้ประชาชนได้รับประทาน และเชื่อว่าเมื่อได้รับประทาน ข้าวทิพย์แล้วจะหายจากโรคภัยต่าง ๆ สุขภาพแข็งแรง จะประสบโชคกลาง ถ้าบ้านใดทำนา นำข้าวทิพย์นี้ไปฝังในนาจะทำให้ข้าวงอกงามดี

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ในประเทศไทย สมัยโบราณถือว่าเป็นพระราชพิธีกระทำในเดือน ๑๐ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่จะจัดในเดือน ๑๑ หรือเดือน ๑๒ บางแห่งจะจัดในเดือน ๑ ซึ่งเป็นช่วงที่ข้าวกล้าในท้องนามีรวงข้าว และเครื่องกวนข้าวทิพย์ประกอบด้วย ถั่ว นม น้ำตาล น้ำผึ้ง น้ำอ้อย งา เนย น้ำกะทิ และนมที่คั้นจากรวงข้าว

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ในอำเภอท่าตูมยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าเริ่มต้นมาแต่สมัยใด เท่าที่ศึกษาวิจัยได้จากกล่าวได้ว่าการจัดประเพณีกวนข้าวทิพย์ในอำเภอท่าตูมมาแล้วไม่ต่ำกว่าสามสิบปี ชาวพุทธอำเภอท่าตูมเชื่อว่า ข้าวทิพย์หรือ ข้าวมธุปายาส คือข้าวที่นางสุชาดานำมาถวายพระพุทธเจ้า หลังทรงเลิกบำเพ็ญทุกขกิริยา ก่อนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ตามพุทธประเพณีโบราณ การกวน ข้าวทิพย์ ล้วนมีองค์ประกอบและขั้นตอนที่หลากหลาย โดยเฉพาะการกำหนดให้คนกวนต้องเป็นสาวพรหมจารี คนที่เป็นลูกคนหัวปี คนกลาง และคนสุดท้อง ขณะที่ภายในมณฑลพิธียังมีข้อห้ามอีกหลายประการ อาทิ ห้ามดื่มสุรา ห้ามรับประทานอาหาร ห้ามสวมรองเท้า ห้ามผู้มีโรคสังคมรังเกียจและห้ามหญิงมีประจำเดือนหรือมีครรภ์เข้าไปอย่างเด็ดขาด ขณะที่ตลอดช่วงเวลาของการทำพิธีจะต้องมีการบวงสรวงลงเลขยันต์ทุกขั้นตอน กรรมวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้พิธี กวนข้าวทิพย์ เต็มไปด้วยความศักดิ์สิทธิ์และเชื่อกันว่าหากได้นำข้าวทิพย์ไปรับประทานหรือบูชา ย่อมเกิดมงคลต่อชีวิตเป็นอย่างยิ่ง